

Stanisław PRĘDOTA (Wrocław)

Anton Mrakitsch' tientalig conversatieboek¹

Abstract

The first phrasebook including Polish, Dutch and Hungarian sections is *Gazophylacium decem linguarum Europaearum apertum* compiled by Christophorus Warmer. It was published in 1691 in Koszyce. The second ten-language phrasebook which includes Dutch and Hungarian parts is *Társal-kodó Tár tiz nyelv'számára. Conversations-Cabinet für zehn Sprachen*; is was published in Köszeg, near the contemporary Hungarian-Austrian border. Its autor — Anton Mrakitsch (1802–1855) — was a Slovene, who was employed as the last censor in Graz, and then as a secretary of the district board in Bruck. This paper discusses the macro- and microstructure of Mrakitsch' phrasebook.

1. Het alleroudste conversatieboek met een Nederlands deel, *Le Livre des Messieurs. De Bouck vanden Ambachten*, is omstreeks 1340 in Brugge ontstaan. Voor de bloeiende Hongaarse neerlandistiek is het een belangrijk feit dat daar t/m 1837 twee gespreksboeken voor het talenpaar Nederlands en Hongaars het licht zagen. Het eerste, namelijk het tientalige *Gazophylacium decem linguarum Europaearum apertum* van Christophorus Warmer, is in 1691 in Košice (Cassovia, Kassa, Kaschau) uitgegeven dat toen tot Hongarije behoorde. Tegenwoordig rekent men het tot een van de uiterst zeldzame boekwerken. Een exemplaar ervan wordt in de Országos Széchényi Könyvtár in Boedapest bewaard (signatuur: RMR I 1404/II). Ook de Staatsbibliotheek zu Berlin (signatuur: 4°V3776), de Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt (signatuur: Ung III A 25) en de beroemde Bodleian Library in Oxford (singnatuur 30184 f. 47) hebben het in hun collecties. Het bestaat uit een Duits, Pools, Tsjechisch, Nederlands, Engels, Latijns, Frans, Spaans, Italiaans en Hongaars deel. Tijdens het Regionaal Colloquium Neerlandicum in Debrecen werd het door mij gepresenteerd². Recentelijk zijn het

¹ Prof. dr. Wilken Engelbrecht (Olomouc) en prof. dr. Jan Pekelder (Parijs) ben ik zeer dankbaar voor hun kritische commentaren en belangrijke suggesties.

² Stanisław Prędotą, Christophorus Warmers *Gazophylacium* van 1691, in: *Acta Neerlandica. Bijdragen tot de Neerlandistiek Debrecen 2* (2002), p. 233–246.

Nederlandse en Poolse gedeelte ervan uitgegeven³. Het tweede conversatieboek met een Nederlands en Hongaars deel is het *Társalkodó Tár tiz nyelv' számára. Conversations-Cabinet für zehn Sprachen*, Köszeg (Güns) 1837, van Anton Mrakitsch⁴. In wat hier volgt, willen we het presenteren en met Warmers *Gazophylacium* vergelijken.

Het *Társalkodó Tár* is nauwelijks bekend in de vakliteratuur⁵. Het is echter in de belangrijkste bibliotheken in Midden-Europa te vinden. Aanwezig is het in de Országos Széchényi Könyvtár (signatuur: 288 933) waar de auteur onder zijn Hongaarse naamvariant Mrakitch Antal staat vermeld, in de Narodna in univerzitetna knjižnica te Ljubljana (signatuur: DS 280 201) en de Národní knihovna v Praze (signatuur S 000 337). In beide laatste gevallen is de auteur onder zijn Sloveense naam Anton Mrakič opgenomen. Ook de Biblioteka Jagiellońska in Krakau beschikt over een exemplaar ervan (signatuur: 4399). Bovendien staat het on-line ter beschikking op de link <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/dlibra/doccontent?id=802&from=FBC>. Dit tientalige conversatieboek voor reizigers omvat een Latijns, Spaans, Italiaans, Frans, Hongaars, Duits, Engels, Nederlands, Sloveens en Nieuw-Grieks deel⁶. Mrakitsch heeft vooral de belangrijkste Romaanse en Germaanse talen erin opgenomen. Zes ervan, te weten het Latijn, Spaans, Italiaans, Frans, Duits en Engels zijn grote en drie, d.w.z. Hongaars, Nederlands en Nieuw-Grieks — middelgrote Europese talen. Daarentegen is het Sloveens een kleine taal die tegenwoordig circa twee miljoen moedertaalsprekers telt⁷. Bijzonder opvallend is het feit dat Mrakitsch juist het Sloveens, vermoedelijk zijn moedertaal, heeft opgenomen, dat echter één van de kleinste en in Europa waarschijnlijk minst bekende Slavische taal is. Weinig overtuigend is echter het argument voor zijn beslissing dat hij in zijn voorwoord (blz. VI) vermeldt: het Sloveens zou namelijk — naar hij beweert — het meest verwant zijn met het Russisch. Plausibel is daarentegen de veronderstelling dat zakenlieden en toeristen er gebruik van zouden kunnen maken want de enige Oostenrijkse zeehavens bevonden zich toen aan de Adriatische kust en de Sloveense Alpen behoorden tot de favoriete vakantieoord.

In het midden van Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* bevinden zich het Duitse en het Hongaarse gedeelte. Het Duits was toen de officiële taal van het

³ Stanisław Prędot, Jerzy Woronczak, *Christophorus Warmers Nederlandse en Poolse samenspraken van 1691*, Wrocław 2002.

⁴ Köszeg (Güns) is een klein stadje in het westen van Hongarije, vlak bij de huidige Hongaars-Oostenrijkse grens.

⁵ Ernst Gotthelf Gersdorf, *Repertorium der gesamten deutschen Literatur* 12 (Miscellen blz. 211, nr. 1675), Leipzig 1837; Johann Samuel Ersch, *Bibliographisches Handbuch der philologischen Literatur der Deutschen*, Leipzig 1845, kol. 560, nr. 7003.

⁶ Prof. dr. Dejan Kos (Maribor) betuig ik hiermee mijn oprechte dank voor zijn waardevolle opmerkingen over het Sloveense gedeelte in Mrakitsch' *Társalkodó Tár*.

⁷ H. Glück (Hrsg.), *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart, Weimar 1993, p. 560.

Keizerrijk Oostenrijk. Het Hongaars heeft in 1825 een officiële status gekregen in Hongarije. (In Warmers *Gazophylacium* is het Hongaarse deel nog op de laatste positie geplaatst). Bovendien was deze taalgids met name voor Duitstaligen en Hongaren bestemd. In wat hier volgt, presenteren we de macro- en microstructuur ervan. We beginnen echter met een poging een levensschets van de samensteller van dit gespreksboek te reconstrueren.

Biografische informatie over Anton Mrakitsch is schaars⁸. Mrakič, de Sloveense variant van zijn familienaam, is een *-ič*-afleiding van het Sloveense substantief *mrak* ‘duisternis’, dus een patroniem. Uit het feit dat hij in zijn conversatieboek plaats heeft gegeven aan het Sloveens als de enige Slavische taal mogen we concluderen dat hij uit Slovenië afkomstig was. Volgens Friedrich Wilhelm Kosch is Mrakitsch in 1802 geboren⁹. Hij heeft rechtswetenschap gestudeerd in Wenen waar hij in 1831 is afgestudeerd. Daarna heeft hij tot 1848 gewerkt als de laatste censor in Graz. Later is hij aangesteld als secretaris van het kreitsbestuur in Bruck en bij het stadhoudelijk ambt. Hij is — op 53-jarige leeftijd — in 1855 overleden. Jozsef Szinnyei vermeldt hem en zijn gespreksboek in zijn bibliografie van Hongaarse schrijvers¹⁰. Daarin noemt hij hem “taalmeester”, maar verstrekt verder geen bijzonderheden over zijn leven.

2. Mrakitsch' *Társalkodó Tár* telt VII + 176 bladzijden. Het is in tien kolommen gedrukt. Op even bladzijden bevinden zich Latijnse, Spaanse, Italiaanse, Franse en Hongaarse teksten en op oneven pagina's Duitse, Engelse, Nederlandse, Sloveense en Nieuw-Griekse teksten. Verder is de opbouw ervan typisch voor dergelijke populaire taalgidsen. Het bestaat uit drie hoofddelen: een voorwoord, een tientalige woordenlijst, negentien tientalige gesprekken met — helemaal aan het einde — een kleine bloemlezing van sententies en dergelijke ook in tien talen. In wat hier volgt, karakteriseren we deze delen. In vergelijking met Warmers *Gazophylacium* ontbreekt echter — met uitzondering van hoofdstuk XII. Van de talen — een gedeelte over de uitspraak van de opgenomen talen. Slechts in dit hoofdstuk vindt men — eerder terloops — enkele korte opmerkingen over de uitspraak van het Nederlands in vergelijking met die van het Duits. Er werd ook geen vereenvoudigde transcriptie toegepast. Bovendien vindt men geen grammaticaal deel dat aan de opgenomen talen gewijd is. Met geen woord rept de samensteller over hoe men zich een vreemde taal eigen kan maken. Voor autodidacten blijkt deze taalgids dus weinig geschikt te zijn.

⁸ Prof. dr. Gyula Paczolay (Veszprém) dank ik voor de bibliografische gegevens van J. Szinnyei.

⁹ F.W. Kosch, Das Grazer Bücherrevisionsamt, in: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 60 (1959), p. 45–84. Mijn oprechte dank voor deze informatie ben ik verschuldigd aan één van de anonieme recensenten.

¹⁰ J. Szinnyei, *Magyar írók élete és munkái*, Budapest 1903, p. 359–362.

2.1. Het voorwoord van Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* is alleen in het Duits vervaardigd, de officiële taal van het Keizerrijk Oostenrijk. Het telt slechts drie bladzijden en is van de aantekening "Wenen, in januari 1837" voorzien. Uit zijn voorwoord kunnen we vernemen dat het gespreksboek niet uitsluitend voor praktische doeleinden is bewerkt, i.e. om een of meer vreemde talen te leren. Volgens de samensteller kan men het ook nog voor ambitieuzere doeleinden inzetten, namelijk voor taalvergelijking. Gevorderde lezers zouden het kunnen gebruiken om overeenkomsten en verschillen waar te nemen tussen de opgenomen talen. De volgorde binnen de Romaanse en Germaanse talen in het *Társalkodó Tár* is niet toevallig, maar optimaal voor taalleerders. Naar Mrakitsch' opvatting kan de kennis van de voorgaande Romaanse taal helpen bij het zich eigenmaken van de eropvolgende. Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor de Germaanse talen.

Het conversatieboek is voornamelijk voor Duitstaligen en Hongaren bestemd. Het Duits en Hongaars waren toen de voornaamste talen in de Oostenrijkse monarchie.

Mrakitsch beklemtoont ook het feit dat hij er bij de vertaling van dialogen steeds naar gestreefd heeft de geest van elke taal te eerbiedigen. Het is echter onbekend of hij het vertaalwerk voor zijn rekening nam of medewerking kreeg van andere personen. Tevens vermeldt hij niet van welke brontaal hij daarbij is uitgegaan.

2.2. Het tweede hoofddeel van Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* is een tientalige woordenlijst *Woordenzameling* (blz. 3–31) die 28 bladzijden omvat en uit 12 korte thematische lijstjes bestaat. Gemiddeld telt een dergelijk lijstje dus 2 à 3 bladzijden. Hier beperken we ons ertoe slechts de titels ervan te vermelden waarbij we de Nederlandse spelling van het origineel ongewijzigd hebben overgenomen. Daartoe behoren achtereenvolgens: *hoofdgetallen*; *de dagen der week*; *de maanden des jaars*; *de vier jaargetijden*; *van de deelen des menschelijken ligchaams*; *de namen der verwandschap*; *van de kleding*; *huisgereedschap*; *de deelen van het huis*; *van de levensmiddelen*; *van de deelen der stad*; *van de tijd en de uren*. Kenmerkend voor deze titels zijn de verbogen genitiefvormen van substantieven: *der stad*, *der week*, *des jaars*, *des ligchaams*, en de verbogen datiefvormen: *met den kleermaker*; *met den schoenmaker*; *met den horlogiemaker*; *tussen den geneesheer en den zieke*. De lijstjes zelf omvatten dus de woordenschat uit de belangrijke levensgebieden. Opvallend is dat de samensteller er hoogfrequente trefwoorden in heeft opgenomen¹¹.

De thematische lijstjes zijn beknopt. De omvang ervan varieert slechts van 4 tot 29 lemmata. Ze omvatten de minimumwoordenschat van de genoemde gebieden. Meestal gaat het daarbij om zelfstandige naamwoorden. Andere woordsoorten zijn veel zeldzamer. De in aanmerking genomen trefwoorden zijn niet van

¹¹ Vgl. Jan Paulus, Richard F. Hahn, *Grondwoordenschat Nederlands voor reizigers. Nederlands — Engels*, <http://lowlands-l.net/travel/words-nl-en.php> (geraadpleegd op 20 maart 2011).

gegevens over de uitspraak voorzien. Slechts in hoofdstuk XII. *Van de talen* zijn er kort samengevatte richtlijnen opgesteld die de Nederlandse uitspraak betreffen. Belangrijk voor de gebruikers is dat bij alle Nederlandse zelfstandige naamwoorden de lidwoorden, *de* en *het*, worden aangegeven. Hetzelfde geldt ook voor substantieven van de opgenomen lidwoordtalen, d.w.z. het Duits, Frans, Italiaans en Spaans. Een uitzondering vormen Engelse zelfstandige naamwoorden want deze taal heeft zoals bekend slechts een bepaald lidwoord *the*. Hier valt nog te vermelden dat een dergelijke tientalige woordenlijst ontbreekt in Warmers *Gazophylacium*.

2.3. Het derde hoofddeel van Mrakitsch' *Társalkodó Tár* is het tientalige conversatiegedeelte (blz. 32–175). Het omvat 143 bladzijden, d.w.z. 81,71% van het geheel, en is de eigenlijke kern van deze taalgids. In totaal heeft het twintig hoofdstukken, dus bijna drie keer meer dan het *Gazophylacium* dat slechts acht hoofdstukken telt. Daarin worden achtereenvolgens de volgende alledaagse onderwerpen behandeld:

- I. Spreekwijzen van wellevendheid (blz. 32–39).
- II. Onderscheidene vragen (blz. 40–45).
- III. Bij het ontbijt (blz. 46–49).
- IV. Bij het middagmaal (blz. 50–67).
- V. Over het weder (blz. 68–71).
- VI. Over het schrijven (blz. 72–83).
- VII. Met den kleermaker (blz. 84–87).
- VIII. Met den schoenmaker (blz. 88–91).
- IX. Met den horlogiemaker (blz. 92–95).
- X. Over nieuwspapieren (blz. 96–99).
- XI. Over het spel (blz. 100–103).
- XII. Van de talen (blz. 104–113).
- XIII. Gesprek in het logement (blz. 114–117).
- XIV. Tusschen den geneesheer en den zieke (blz. 118–123).
- XV. Over het toneel (blz. 124–129).
- XVI. Van de reis (blz. 130–135).
- XVII. Gesprek in de wagen (blz. 136–149).
- XVIII. Voorvallen op de weg (blz. 150–161).
- XIX. Op de grens (blz. 162–169).
- XX. Verscheidene gedachten (blz. 170–175).

Elk hoofdstuk bestaat uit tien kolommen waarin zich de Latijnse, Spaanse, Italiaanse, Franse, Hongaarse, Duitse, Engelse, Nederlandse, Sloveense en Nieuw-Griekse gesprekken bevinden. Deze volgorde van talen wordt altijd consequent aangehouden. In wat hier volgt, richten we onze aandacht slechts op Nederlandse gesprekken. Teksten van anderstalige conversaties kunnen zonder twijfel van belang zijn voor andere geïnteresseerde filologen.

Kenmerkend voor het *Conversations-Cabinet* is dat de samensteller steeds de nadruk legt op beleefdheidsformules en goede manieren wat *expressis verbis*

tot uiting komt in hoofdstuk I *Spreekwijzen van wellevendheid* (blz. 32–39). Hier presenteert hij een keuze van plechtige beleefdheidsformules bij de begroeting, tijdens een voorname conversatie en bij het afscheidnemen. Talrijke ervan zijn tegenwoordig als archaïserend of verouderd te bestempelen. Geen wonder indien men beseft dat het gespreksboek meer dan 170 jaar geleden is verschenen en het Nederlands zich sindsdien verder heeft ontwikkeld, bijv.

Hoe vaart gij? (blz. 33).

En hoe bevindt gij U, indien ik U vragen mag? (blz. 33).

Hoe hebt gij gerust? (blz. 35).

Uit de aangehaalde voorbeelden zien we duidelijk dat het hier uitsluitend om dergelijke beleefdheidsformules gaat die toen in omgang waren in de welvarende hoogburgerlijke kringen van de samenleving. De sociale differentiëring van de samenleving neemt Mrakitsch niet in aanmerking. Vertrouwelijke aanspreekvormen, in informele situaties gebruikelijk, laat hij dus bewust buiten beschouwing. Deze begrijpelijke oplossing dient men als pragmatisch te beschouwen. Minder begrijpelijk is echter het ontbreken van beleefdheidsformules die toen in briefwisseling werden toegepast.

De thematiek van de gesprekken in Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* is gedeeltelijk anders dan die in Warmers *Gazophylacium*. Dominerend zijn onderwerpen die echt van belang zijn voor reizigers. Het aantal dialogen is hier weliswaar bijna drie keer groter, maar het aantal onderwerpen is desondanks toch vrij beperkt. De omvang van hoofdstukken is ook verschillend, gemiddeld ruim zeven bladzijden.

De gesprekken in Mrakitsch' *Társalkodó Társ* zijn altijd praktisch georiënteerd en steeds nuttig voor reizigers en zakenlieden. Ze betreffen een reeks van de meest typische alledaagse situaties waarin reizigers zich moesten redden in de eerste helft van de 19de eeuw in Midden-Europa (in dit geval in het Keizerrijk Oostenrijk): de reis met een postkoets, de douanecontrole aan de grens, het logeren in een logement, het nuttigen van maaltijden in een gasthuis etc. Bovendien wordt er ook nog aan de voor reizigers noodzakelijkste dienstverleningen gedacht: de klee-, schoen-, horlogemaker en de geneesheer komen aan bod. Ook het amusement mag niet ontbreken: buitenlandse kranten, het kaartenspel, het schouwburg- en het concertbezoek. Als het ware hebben we hier te maken met typische omstandigheden tijdens een buitenlandse reis en gedurende een kort verblijf in een anderstalig land. Dergelijke dienstverleningen en amusements ontbreken *nota bene* geheel in Warmers *Gazophylacium*.

De gesprekken zijn gesitueerd in de realia van de Oostenrijkse monarchie van de eerste helft van de 19de eeuw en zijn er ook een weerspiegeling van. Toen bestonden er nog geen treinen en de reizigers moesten zich dus met een paardenkoets verplaatsten van een stad naar een andere wat meerdere dagen in beslag nam. Vóór het schrijven van een brief moest men eerst nog de pennen vermaken. Bij het schrijven had men een inkt- en een zandkoker nodig. Een geschreven brief

werd nog met lak toegezegeld, op een postkantoor bezorgd en daar gefrankeerd. De reizigers speelden whist (blz. 101). Lucifers waren toen nog onbekend en bij het aansteken van een pijp moest dus van een tondelzwam gebruikt worden:

Hebt gij een weinig zwam, om mijne pijp aantesteken? (p. 141).

Toen een van de reizigers symptomen van een lichte verkoudheid vertoonde, kreeg hij van de gehaalde geneesheer — na een kort gesprek over zijn ziekteverschijnselen — geen medicamenten toegedient, maar wel het advies:

Men moet U bloedzuigers zetten (p. 121).

Bij een schoenmaker kon een klant toen — naast gewone schoenen — ook nog halve laarzen laten maken (blz. 89).

In Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* is er ook een reeks van bepaalde realia vast te stellen die de *couleur local* betreffen. Daartoe kan men vooral de reis met een postkoets van Wenen naar Görtz (Gorizia / Gorica) rekenen. In dialogen worden bovendien — eerder terloops — nog de volgende steden van de Oostenrijkse monarchie genoemd: Graz, Laibach (Ljubljana), Triest en Wenen. Verder is er ook nog sprake van Florence, Londen, Parijs en Rome. Tevens vernemen we daar iets over de toenmalige prijzen van sommige producten en vormen van dienstverlening in het Keizerrijk Oostenrijk. Voor een middagmaaltijd in een gasthuis moest men toen twee gulden betalen (blz. 67). Een paar schoenen kostte drie gulden (blz. 89) en een gouden horloge — honderd gulden (blz. 95). Voor een rit met een postkoets van Wenen naar Görtz (Gorizia / Gorica) waren circa twintig gulden te voldoen (blz. 133). Het porto voor een brief naar het buitenland bedroeg veertien kruizer (blz. 81). Bij whist speelde men om een kruizer (blz. 101).

De Nederlandse dialogen zijn — in de regel — niet kunstmatig. In de meeste gevallen maken ze veeleer de indruk dat ze aan de gesproken taal ontleend zijn, bijv.

Hoort, vriend! Zeg ons als't U belieft, of wij op den regten weg naar Laibach zijn.

Ja, maar gij moet regts, links inslaan.

Gij moet weer omkeren, want gij hebt een' verkeerden weg genomen.

Is de groote weg ver van hier?

Nee, niet zeer verre.

Gelooft gij, dat wij den regten weg weder zullen vinden?

Voorzeker (blz. 147 en blz. 149).

De omvang van de dialogen is verschillend. De kleinste ervan hebben slechts 3 en de omvangrijkste 17 bladzijden.

In wat hier volgt, schenken we aandacht aan dialogen in het Nederlands. Men kan ervan uitgaan dat ze oorspronkelijk waarschijnlijk in het Duits zijn geformuleerd en daarna vertaald in het Nederlands en andere talen. Het is — zoals reeds gezegd — niet uit te maken wie die vertaling voor zijn rekening heeft genomen: Mrakitsch zelf of een andere persoon.

Een helemaal ander karakter heeft hoofdstuk XX. *Verscheidene gedachten* (blz. 170–175). Daarin vindt men geen dialogen, maar een kleine bloemlezing

van verschillende moraliserende sententiën, maximen, gevleugelde woorden en spreekwoorden, bijv.:

Ieder begin is moeilijk.

Een gezond verstand met geduld vereenigd, is in staat ook de grootste hinderpalen uit den weg te ruimen.

Wees niet trotsch en onbarmhartig tegen behoeftigen en onderdanen.

Onmatigheid en toorn verkorten het leven.

Wij eten om te leven, en leven niet om te eten.

Wie vele behoeften heeft, die heeft ook vele zorgen (blz. 175).

Een dergelijke bloemlezing is in Warmers *Gazophylacium* niet voorhanden. Anderzijds ontbreekt hier — in tegenstelling tot het *Gazophylacium* — een noodzakelijk hoofdstuk over de zakelijke en particuliere briefwisseling.

Typisch voor het Nederlands taalgebruik in Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* zijn talrijke inmiddels verouderde woorden, bijv.

Mag ik U met eene commissie lastig vallen? (blz. 43).

Zult U mij misschien nog voor uw vertrek de eer schenken? (blz. 45).

Laat mij deze twee pennen vermaken (blz. 73).

Hebt gij een goed pennemes? (blz. 75).

Geef mij den inktkoker en den zandkoker (blz. 75).

Hebt gij de Courant gelezen? (blz. 97).

De fransche taalkunst (blz. 105).

Wat zijt gij voor een landsman? (blz. 137).

Ik beklaag u zeer (blz. 151).

Waar zullen wij van middag inkeeren? (blz. 167).

Karakteristiek voor het *Társakodó Tár* zijn tevens talrijke inmiddels verouderde Nederlandse collocaties en fraseologismen, bijv.

Wanneer zal ik wederom het genoegen hebben, U te zien? (blz. 41).

Het doet mij zeer leed, ik verzeker het U (blz. 43),

En gij, Mijnheer, wat verlangt gij? (blz. 47).

Wat is er van uwe dienst, Mijneheeren? (blz. 55).

Ik heb de eer U te groeten (blz. 113).

Neemt gij dikwijls beweging? (blz. 119).

Gij hebt eene zwake (sic!) borst (blz. 121).

Hoe lang hebt gij reeds deze kwaal? (blz. 121).

Gij hebt uwe magen bedorven (blz. 121).

Verder is het opvallend en verbazend dat de dialogen in Mrakitsch' *Conversations-Cabinet* geen enkele sociale differentiëring vertonen. De uitlatingen van een eenvoudige kleer- of schoenmaker verschillen dus niet — qua woordkeuze en stijl — van de uitspraken van de geleerde geneesheer.

3. De Oostenrijkse monarchie was een soort gemenebest van talrijke volkeren en vermoedelijk kon dit feit Anton Mrakitsch ertoe bewegen zijn tientalige

gespreksboek samen te stellen. Zijn naam wijst erop dat hij — naar de huidige terminologie — een Sloveen was. Waarschijnlijk wist hij uit eigen ervaring dus de praktische beheersing van vreemde talen te waarderen. Misschien gebruikte hij als “taalmeester” zijn taalgids.

Anton Mrakitsch die dagelijks werd geconfronteerd met problemen van de veeltaligheid in het Keizerrijk Oostenrijk beseftte maar al te goed de rol van de juiste uitspraak van vreemde talen. Vermoedelijk om die reden vinden we in hoofdstuk XII. *Van de talen* ook volgende beknopte aanwijzingen die de Nederlandse uitspraak aangaan:

Hoe leest men het hollandsch?

Even als het duitsch met dit onderscheid, dat het hollandsch de dubbele tongval **ii** of **y** gelijk het duitsche **ei**; de dubbele tongval **eu** gelijk **ö**, **oe** gelijk **u**; **ou** bijna als **au**, **ui** gelijk **eu**, en eindelijk de **g** en **ch** bijna als **ch** klinkt met het beding, dat de hollandsche **g** meer in de keel uitgesproken wordt (p. 109 en p. 111).

Deze uitspraakaanwijzingen zijn voor Duitstalige gebruikers bestemd want Mrakitsch beklemtoont speciaal contrasten tussen het Nederlands en het Duits. Zijn aanwijzingen blijken weliswaar niet helemaal correct te zijn. Toch kan men concluderen dat hij enigszins vertrouwd was met de juiste uitspraak van het toenmalige Nederlands.

Dergelijke beknopte informatie wordt ook voor de andere talen van het gespreksboek verstrekt. Dit is erg belangrijk en van praktische waarde voor lezers want de kennis van het Duits was toen in Europa vrij algemeen. Uit deze informatie konden zij dus leren hoe men het Nederlands moest uitspreken.

In Warmers *Gazophylacium* was er nog geen informatie te vinden over de uitspraak van het Nederlands. Hier dient beklemtoond te worden dat in het *Társalkodó Tár* het Nederlands de enige taal is waarvoor bescheiden praktische uitspraakrichtlijnen zijn opgesteld. Mrakitsch hechtte dus blijkbaar waarde aan de praktische kennis van het gesproken Nederlands.

4. Het *Társalkodó Tár* kon voor niet-Nederlandstalige gebruikers nuttig zijn om zich in bepaalde alledaagse situaties in het Nederlands verstaanbaar te maken. Het kon hun niet meer bieden dan een elementaire kennis van het Nederlands. Een duidelijke tekortkoming is ook — zoals reeds gezegd — dat er geen informatie wordt verstrekt over het schrijven van particuliere en zakelijke brieven.

Ten slotte valt nog het feit te beklemtonen dat het eerste en het tweede tientalige conversatieboek met het Nederlands en het Hongaars, d.w.z. Warmers *Gazophylacium* en Mrakitsch' *Társalkodó Tár*, juist in Hongarije zijn verschenen. Dit feit kan toch onmogelijk een puur toeval zijn. Verder mogen we bij wijze van afronding en gepaste veralgemenisering concluderen:

a) dat de Nederlandse cultuur aan de ene kant door de eeuwen heen attractief was voor bewoners van andere landen in Europa en

b) dat de Hongaarse samenleving aan de andere kant gedurende de eeuwen open stond ook voor invloeden van de Nederlandse cultuur.

Bibliografie

- Ersch J.S., *Bibliographisches Handbuch der philologischen Literatur der Deutschen*, Leipzig 1845.
Gersdorf E.G., *Repertorium der gesamten deutschen Literatur* 12, Leipzig 1837.
Glück H. (Hrsg.), *Metzler Lexikon Sprache*, Stuttgart, Weimar 1993.
Kidrič France, Mrakič Anton, in: Slovenski biografski leksikon (<http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:1758/VIEW/>).
Kosch F.W., Das Grazer Bücherrevisionsamt, in: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark* 60 (1959), p. 45–84.
Prędotą S., Christophorus Warmers Gazophylacium van 1691, in: *Acta Neerlandica. Bijdragen tot de neerlandistiek Debrecen* 2 (2002), blz. 233–246.
Prędotą S., J. Woronczak, *Christophorus Warmers Nederlandse en Poolse samenspraken van 1691*, Wrocław 2002.
Szinnyei J., *Magyar írók élete és munkái*, Budapest 1891–1914.